

1. Шевцова Г. Г. Виховання поваги до матері як духовної потреби в педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Педагогічний альманах, м. Херсон, 2015. – С. 141 – 147.

УДК 37.034

Шевцова Г. Г.

Виховання поваги до матері як духовної потреби дитини в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

У статті досліджено проблему виховання поваги до матері як духовної потреби дитини молодшого шкільного віку на основі аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Визначено форми, методи, прийоми, які використовувались педагогом у процесі виховання поваги до матері в навчально-виховній роботі Павліської середньої школи, здійснено спробу актуалізувати ці ідеї в сучасному освітньому просторі. Результати багаторічної педагогічної діяльності педагога-гуманіста показали, що необхідними педагогічними умовами виховання поваги до матері в дітей молодшого шкільного віку є: формування високоморальних відносин між хлопчиками і дівчатками; виховання культури поведінки в дівчаток 1-4 класів; створення культу Матері в початковій школі; педагогічна освіта батьків з метою попередження егоїзму в дітей, негативного відношення до жінки-матері, подолання конфліктів у взаєностосунках батьків та дітей.

Ключові слова: моральне виховання, духовні потреби дитини, повага до матері, виховання поваги до матері, педагогічна спадщина В. Сухомлинського.

Численні політичні, економічні, соціальні проблеми сучасної української держави мають єдине спільне коріння - недостатній рівень духовності в суспільстві. Відсутність чіткої ідеології, утрата системи цінностей, руйнація усталених морально-етичних норм згубно впливають на процес виховання підростаючого покоління.

Великого значення в цьому контексті набуває дослідження проблеми духовності як ідеалу, до якого прагнула б людина у власному розвитку,

орієнтація на вищі, абсолютні цінності; формування духовних потреб людини як домінуючих факторів у розвитку її ціннісної системи. Саме вони виступають фундаментом духовного життя, розвитку та потенціалу кожної особистості. Зорієнтувати виховні системи на визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості – це одне із завдань «Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні» (2004), яка активно реалізується в умовах сьогодення.

Зазначені прогалини у вихованні сучасної молоді вимагають від педагогів-теоретиків і практиків розробки нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах. Доцільним у такому випадку видається врахування досвіду національної педагогічної думки України.

Плідною в окресленому контексті вважаємо педагогічну систему видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, яка була реалізована ним в Павлівській середній школі (с. Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області). «Той факт, що впродовж 22 років Сухомлинський керував загальноосвітньою десятирічною школою, яка насправду була випробувальним майданчиком, де народжувалися, перевірялись і втілювалися в життя нові ідеї, дав змогу не лише створити власний образ школи, її філософію, а й виступив причиною, приводом для написання 34 книг та більш ніж 500 статей науково-публіцистичного спрямування» [8, с.8].

Окремі аспекти педагогічної діяльності Василя Олександровича, які характеризують проблематику нашої роботи, вивчали І. Бех, Л. Бондар, О. Савченко, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Федяєва. Науковці дослідили сутність духовної діяльності людини крізь призму формування особистості, мотивів її діяльності, що в подальшій роботі дозволяє виявити психологічні закономірності розвитку духовних потреб учнівської молоді.

Пошуки шляхів подолання кризових станів системи виховання потребують вивчення проблеми виховання поваги до матері в молодших

школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Із огляду на це було визначено мету статті: вивчити методику виховання поваги до матері як духовної потреби дитини молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Значний інтерес із позиції нашого дослідження становлять наукові розробки української дослідниці О. Петренко та російської сухомліністки О. Тимофєєвої.

О. Петренко проаналізовано основні погляди Василя Олександровича на виховання любові до матері, визначено ефективні форми, методи організації цього процесу, підкреслено важливість цього питання для сучасної сім'ї та школи. Безсумнівним, на думку дослідниці, є той факт, що до проблеми материнської любові В. Сухомлинський підходить всебічно і розуміє її як «особливий вид любові, яка безумовна за своєю природою» [2]. Новаторський внесок Василя Олександровича в ракурсі цієї проблеми полягає в збагаченні теоретичних психолого-педагогічних засад виховання любові до матері, а також у введенні в обіг поняття «труд любові» [2].

Оригінальність цієї роботи, на нашу думку, полягає в тому, що це єдине історико-педагогічне дослідження, присвячене проблемі виховання любові до матері.

Виховання поважного ставлення молодших школярів до батьків в науковому доробку В. Сухомлинського стало предметом дисертаційної роботи російської дослідниці О. Тимофєєвої. Поважне ставлення до батьків у Павлиші вона визначила як інтегративну характеристику особистості, яка відображає сформованість когнітивного, емотивного, діяльнісного компонентів; розробила власну модель реалізації концепції В. Сухомлинського з виховання поважного ставлення молодших школярів в умовах сьогодення, що включає мету, концептуальну ідею, принципи, зміст, напрями, методи, засоби, форми виховання, результат. На думку дослідниці, ефективність функціонування цієї моделі забезпечується сукупністю педагогічних умов, серед яких: активізація співробітництва школи і сім'ї,

залучення творів В. Сухомлинського до змісту сучасних програм початкової освіти, створення в сім'ї гуманно-особистісного середовища, підвищення авторитета батьків, врахування психолого-педагогічних особливостей молодшого школяра [11].

Не зважаючи на великий інтерес науковців до педагогічної діяльності В. Сухомлинського, поза увагою залишається процес виховання поваги до жінки-матері як духовної потреби дитини молодшого шкільного віку в світлі сучасних підходів.

Аналіз педагогічної спадщини видатного педагога, вченого, автора багатьох праць із проблеми виховання дітей дає нам підставу стверджувати, що В. Сухомлинський найпершим в педагогіці звернувся до проблеми формування духовності в школярів як однієї з провідних у вихованні. На думку вченого духовність є головним принципом життєдіяльності людини, який уможливорює її особисте і суспільне щастя. Людина, «яка не визначила свого місця в суспільстві, стає особисто нещасливою, а кожен нещасливий – це лихо суспільства» [5, с.203].

У своїй педагогічній практиці Василь Олександрович багато часу приділяв вихованню духовних потреб дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, вважаючи їх «головною рушійною силою людської діяльності, своєрідною формою виявлення необхідності в чомусь, що має велике значення для функціонування певної діяльності» [12, с.181]. Такі вікові періоди були виокремлені вченим невипадково. В. Сухомлинський був переконаний, що формування духовних потреб починається ще в дошкільному віці та продовжується все життя. Відтак, спираючись на свій власний педагогічний досвід, великий педагог-гуманіст наполягав: «Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш. Якщо людина до п'яти років тільки дитя, їй важко буде стати Людиною» [6, с.64].

Із урахуванням особливостей цього вікового періоду психологами та педагогами були виділені такі духовні потреби дітей молодшого шкільного віку: співпереживання, співчуття іншим людям; потреба в здійсненні добрих

вчинків; потреба в спілкуванні; потреба в покращенні себе та інших людей; потреба в отриманні знань; потреба в праці.

В. Сухомлинський неодноразово доводив, що всі зазначені вище духовні потреби молодших школярів можуть інтегруватися в процесі виховання поваги до жінки-матері як духовної потреби дитини молодшого шкільного віку.

Чільне місце в концепції виховання В. Сухомлинського відведено вихованню поваги до батьків, особливо жінки-матері. Зауважимо, що з уст Василя Олександровича поняття «повага», «повага до жінки-матері» набули особливого значення та звучання: «Щоб діти поважали людей, необхідною перш за все є повага людських бажань, інтересів, прагнень» [3, с.89], «Поважати жінку - це означає поважати життя» [4, с.679]. Неодноразово педагог наголошував, що хлопець, чоловік, який поважає жінку, поважає насамперед самого себе.

Шанобливе ставлення до матері, за словами В. Сухомлинського, ґрунтується на позитивному сприйнятті дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері, її авторитету в родині та суспільстві. Поважне відношення до матері припускає чуйність, чемність, делікатність, визнання достоїнств, заслуг, урахування її прав, свободи, увагу до інтересів, праці, небайдужість до емоцій, хвилювань, неможливість завдати їй шкоди.

Складовими поваги до матері, на думку В. Сухомлинського, є турбота, толерантність, доброзичливість, довіра й допомога. Думками, ідеями з цього приводу педагог ділиться з нами у своїх роботах: «Духовний світ школяра» (1961), «Павлиська середня школа» (1969), «Серце віддаю дітям» (1969) та інших.

У педагогічній заповіді «Серце віддаю дітям» автор описував свої висновки щодо виховання поваги й любові до жінки-матері. Він вважав, що виховувати повагу до матері неможливо без почуття любові до неї. Педагог прагнув пробудити любов до матері в кожній дитині, навіть у тих, хто «не знав всієї глибини цього шляхетного людського почуття» [9, с.401]. Так,

«Галя посадила дерево для мачухи, Сашко - для бабусі, Вітя – для тітки» [9, с.401]. Ні до якої роботи діти не ставилися з такою зворушливою турботою. «Дочекатися перших плодів від яблуні, зняти їх, понести матері – це не просто трудові процеси, це, за визначенням Сухомлинського, сходинки морального розвитку, підіймаючись якими, діти переживають красу того, що вони роблять» [9, с.402].

В історію вітчизняної педагогіки В. Сухомлинський увійшов як педагог, який створив культ Матері, що був породжений власними почуттями любові та поваги до рідної неньки. Із біографії вченого відомо, що його мати Оксана Іудівна все своє життя була невтомною трудівницею та разом із батьком Олександром Омеляновичем виховала чотирьох дітей. Брати і сестра Василя Олександровича у своїх спогадах відмічають неоціненний вплив матері на становлення їх як особистостей. Сам Сухомлинський у своїх роботах створив образ матері, який випромінює любов, чуйність та повагу до дитини, виступає джерелом загальнолюдських цінностей, чеснот.

Переконаливим свідченням того, що виховання поваги до матері нерозривно пов'язане з формуванням багатьох духовних потреб молодших школярів, є обрані В. Сухомлинським форми організації виховання в авторській школі в Павлиші. Спираючись на власний досвід, педагог довів, що виховання поваги до матері як духовної потреби інтегрує в собі потреби робити добрі вчинки, допомагати іншим людям, покращувати себе та інших.

Найбільш важливими та ефективними формами організації виховання педагог визнавав ті, які були пов'язані з потребою в праці в молодших школярів. Ураховуючи це, Василь Олександрович разом із дітьми висадив у Павлиші «Сад матері» - 31 яблуню та стільки ж кущів винограду. «Діти, - сказав В. Сухомлинський своїм вихованцям, - це буде сад для наших матерів. Мати - найдорожча, близька для вас людина. Перше яблуко, перше гроно винограду – це буде наш подарунок матері. Порадуймо їх. Пам'ятайте, що у ваших матерів багато турбот. Заплатимо за їхні турботи радіщами» [9, с.401].

Започаткував у своїй школі В. Сухомлинський багато традицій присвячених вихованню любові та поваги до жінки-матері. Найцікавішими вважаємо традиції святкування осіннього Свята матері і весняного Свята матері. Під час першого кожен учень приносив матері подарунок, створений власною працею: яблука, квіти, колосся пшениці, а під час другого - діти приносили матусям перші весняні квітки. Найкрасивішою традицією, на нашу думку, було висаджування квітів у «Садочку троянд». Велику втіху давало дітям те, що красивий маленький букетик можна подарувати мамі. Але педагог був упевнений, що ця краса може виховувати моральну чистоту, людяність лише тоді, коли «ця праця олюднена високими моральними спонуками, просякнута повагою до людини» [9, с.402]. Своїми педагогічними діями педагог переконував, що «чим більше духовних сил доклала дитина в працю в ім'я радості матері, тим більше людяності в її серці» [9, с.402]. В. Сухомлинський прагнув того, щоб ушанування матері здійснювалось не через гучні слова, а через глибокі почуття.

У своїх роздумах Василь Олександрович зазначав, що матір це не всесильна людина, як до цього привчала вітчизняна педагогіка, а жінка, яка потребує уваги, чуйного ставлення, поваги, ласки, любові. Повагу до матері, вважав педагог, потрібно виховувати в сім'ї, у школі в процесі формування стосунків між хлопчиками і дівчатами. Із цією метою була започаткована в Павлівській школі добра традиція проведення «Свята Дівчаток» в першу неділю зимових канікул. Хлопчики в цей день вручали дівчаткам подарунки, малюнки, сувеніри, які зробили власними руками на уроках праці та в гуртках творчості.

До обраних В. Сухомлинським групових форм виховання належать колективні читання статей, книг. Ціла низка оповідань була створена ним із метою показати неповторну красу серця, душі матері, її життєву мудрість, нелегку долю. Так, для дошкільнят педагог написав невеличкі оповідання: «Що сталося з моїми дітьми», «Як їжачиха приласкала своїх діточок», «І уві сні пахнуть руки матері», «Моя мати пахне хлібом». Такими маленькими

історіями автор привчав малечу дивитися на себе зі сторони, аналізувати свої вчинки стосовно рідної людини, корегувати свою подальшу поведінку.

Для дітей молодшого шкільного віку цікавими й досі залишаються оповідання: «Крила матері», «Дві матері», «Сьома донька», «Бабуся відпочиває», «Забула...», «Мати біля могили сина» та багато інших. Усі вони й зараз не втратили своєї актуальності. Кожна описана автором життєва історія й досі зворушує дитячі серця, змушує замислитися над глибиною людських учинків. Прочитавши їх, дитина одразу відчуває потребу передати свою любов матері, пригорнутися до неї, поцілувати, допомогти їй. Це ті риси людяності, духовності, які притаманні не тільки маленькій дитині, а й дорослій людині.

Психологи однією з перших духовних потреб вважають потребу дитини в спілкуванні. Задовольняється вона в процесі взаємодії з однолітками, батьками, учителями. Останні в свою чергу виступають «режисерами» діяльності молодших школярів, які «розвивають, облагороджують у своїх вихованцях найтонші душевні, щирі, нервові механізми, через які здійснюються відносини між особистістю і світом людини» [7, с.336]. На своєму прикладі педагог показав, як виховував шанобливе ставлення до матері, обговорюючи колективно зміст невеличких оповідань із «Хрестоматії з етики», що були присвячені материнській долі, материнському серцю, материнському подвигу. Діти після таких зустрічей цінували кожну хвилину, проведену поруч із батьками, хвилювались за здоров'я матері, поспішали на допомогу в домашніх справах. Такі дії були пов'язані з потребою школярів робити добрі вчинки. Ці моменти приносили велику радість в життя учнів.

Серед історико-педагогічних джерел зберігся «Перспективний план ідейно-виховної роботи Павлиської середньої школи (1968 – 1974 рр.)», де містяться назви тем колективних бесід із учнями 1-4 класів, які були спрямовані на виховання найкращих моральних чеснот людини. Співзвучними з окресленою нами проблемою є такі теми: «Поважай батька й

матір, дідуся й бабусю. Ти теж будеш старим», «Поважай жінку, дівчину, матір (для хлопців)», «Моральні закони взаємовідносин дітей і батьків», «Краса материнської любові», «Краса синівської любові й вірності», «Краса сімейного щастя», «Мати у творах образотворчого мистецтва» [10, с.99-101].

Глибоко усвідомлюючи величезну роль сім'ї як осередку формування особистості, вважаючи батьків «першими вихователями дитячих душ», педагог багато роботи проводив саме з ними. Він організовував індивідуальні та групові бесіди, метою яких було попередження егоїзму та байдужості в дітей, виховання батьківської мудрості - вміння любити дітей. «Материнська і батьківська любов не повинна бути сліпою, а має виховувати в дитині Людину,» - вважав Василь Олександрович [3, с.52].

Не менш важливою у вихованні дитини є поведінка батька й матері в сім'ї. «Справжня любов між батьком і матір'ю - найважливіша духовна сила, яка виховує дитину. Благородність, моральна краса й чистота любові батька до матері й матері до батька, їх взаємоповага, довіра, відкритість сердець, взаєморозуміння, вірність у горі й радості - усе це створює моральне середовище, в якому формується прагнення робити добрі вчинки, оптимістичне бачення життя» [3, с.53]. Із педагогічної точки зору це є передумовами виховання щасливої людини.

Спираючись на сказане, ми можемо встановити, що необхідними педагогічними умовами виховання поваги до матері в дітей молодшого шкільного віку за В. Сухомлинським є формування високоморальних відносин між хлопчиками і дівчатками; виховання культури поведінки в дівчат 1-4 класів; створення культури Матері, починаючи з початкової школи; педагогічна освіта батьків з метою упередження егоїзму власних дітей, негативного відношення до матері, подолання конфліктів у взаємостосунках дітей та батьків.

Специфіка підходу В. Сухомлинського до розв'язання завдання - виховання поваги до матері в дітей молодшого шкільного віку полягала в тому, що воно ґрунтувалось на етнопедагогічній основі та стало невід'ємною

складовою його авторської педагогічної системи. Визначені видатним педагогом складові духовності людини, особистий педагогічний досвід із розвитку духовних потреб учнів, поради щодо виховання поваги до матері в молодших школярів і нині сприймаються як новаторство в процесі формування особистості й можуть бути використані в реформуванні освітньої системи України.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібн / Бех І. Д. - К.: ІЗМН, 1998. – 203 с.
2. Петренко О. Б. Виховання любові до матері у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Петренко Оксана Борисівна. - Рівненський держ. педагогічний ін-т. – Рівне, 1997. – 192 с.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1978. – 264 с.
4. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1980 – . – (Вибр. твори: в 5 т. / В. Сухомлинський; т. 3).
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1980 – . – (Вибр. твори: в 5 т. / В. Сухомлинський; т. 1).
6. Сухомлинський В. О. Турбота про живе та прекрасне / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1980 – . – (Вибр. твори: в 5 т. / В. Сухомлинський; т. 3).
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1980 – . – (Вибр. твори: в 5 т. / В. Сухомлинський; т. 3).
8. Сухомлинський В. А. Мудрость родительской любви / Василий Александрович Сухомлинский; [сост. Сухомлинская А. И.]. – М.: Мол. гвардия, 1988. – 304 с.

9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Акта, 2012. – 528 с.
10. Сухомлинська О. В. Школа Сухомлинського у Павлиші – погляд кризь призму часу / Ольга Василівна Сухомлинська. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 123 с.
11. Тимофеева О. С. Воспитание уважительного отношения младших школьников к родителям в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Тимофеева Ольга Станиславовна. – Оренбург, 2005. – 200 с.
12. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі: [монографія] / Валентина Леонідівна Федяєва. – Херсон: РІПО, 2010. – 348 с.

Shevtsova G. G.

Teaching the respect for the mother as the spiritual needs of the child in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky

The article studies the problem of respect for the mother as the spiritual needs of the child of primary school age by analyzing the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky. There were defined the forms, methods and techniques that were used by the teacher during the process of teaching the respect for the mother in educational work of Pavlysh secondary school. The results of the years of pedagogical activity of the teacher-humanist showed that the necessary pedagogical conditions of teaching the respect for mothers by primary school pupils are: teaching the culture of relations between boys and girls; teaching the culture of behavior of girls in grades 1-4; the creation of the cult of Mother in primary school; the pedagogical education of parents to prevent their children egoism, the negative attitude to the mother, the overcoming of conflicts in relations between children and their parents.

The peculiarity of the approach of solving the problem by Sukhomlinsky is teaching the children of primary school age the respect for their mothers based on etnopedagogical basis as the integral part of his own educational system. Worked

out by the outstanding teacher the components of human spirituality, personal experience in developing the spiritual needs of pupils, advice on respect for the mother by pupils even today are regarded as innovation in the process of personality formation and can be used to reform the educational system of Ukraine.

Key words: moral education, spiritual needs, respect for the mother, pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky.

Шевцова А. Г.

**Воспитание уважения к матери как духовной потребности ребенка
в педагогическом наследии В. Сухомлинского**

В статье исследована проблема воспитания уважения к матери как духовной потребности ребенка младшего школьного возраста на основе анализа педагогического наследия В. Сухомлинского. Определены формы, методы, приемы, которые применял педагог в процессе воспитания уважения к женщине-матери в учебно-воспитательной работе Павлышской средней школы, осуществлена попытка актуализировать эти идеи в современном образовательном пространстве. Результаты многолетней педагогической деятельности педагога-гуманиста показали, что необходимыми педагогическими условиями воспитания уважения к матери у детей младшего школьного возраста являются: формирование высоконравственных отношений между мальчиками и девочками; воспитание культуры поведения у девочек 1-4 классов; создание культа Матери в начальной школе; педагогическое образование родителей с целью предупреждения эгоизма у детей, негативного отношения к женщине-матери, преодоления конфликтов во взаимоотношениях между детьми и родителями.

Ключевые слова: нравственное воспитание, духовные потребности, уважение к матери, воспитание уважения к матери, педагогическое наследие В. Сухомлинского.

